

**РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО
СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНА
АДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

*АНДРОСОВ В.П., магістрант групи ПС-61м
Вінницького інституту Університету «Україна»*

DOI: 10.58521/978-966-924-433-8-2017-216-48-52

**ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ
ДЕТЕРМІНАНТ ШАХРАЙСТВА**

Шахрайство як соціально-кримінальне явище має, окрім комплексу інших причин, глибокі моральні корені. Роботи психологів Є. А. Будилової, М. І. Єнікеєва, С. Д. Куриліна, В. Ю. Рибнікова, В. М. Позднякова, В. П. Сальнікова, В. М. Смирнова, А. М. Столяренко, Є. Ю. Стрижова, Г. Г. Шиханцова [1-5] дозволяють стверджувати, що при оцінці особистості злочинця і визначенні причин правопорушень зважають на моральне обличчя звинувачуваних і підсудних. Проте окремих досліджень морально-психологічних детермінант шахрайства у психології ще замало. Отже, виявлення механізмів і закономірностей взаємодії морально-психологічних детермінант в організації кримінальної поведінки шахраїв є важливою і актуальною проблемою.

Теоретичний стан проблеми. Для вивчення особистості злочинця до середини 70-х років ХХ століття у психології традиційно використовувалися теорії і методи диспозиційного напрямку (структурна теорія Г. Айзенка і факторна теорія Р. Кеттелла). У теорії кримінальної поведінки Г. Айзенка (1989) кримінальність розглядається як риса особистості, причому головний акцент зроблений на активно асоціальному, психопатичному злочинцеві. Шахраї у цій теорії не розглядалися, а з трьох основних рис (екстраверсія, нейротизм і психотизм) найбільшу пояснювальну силу для розуміння механізмів кримінальної поведінки має екстраверсія. У ієрархічній моделі кримінальної поведінки Г. Айзенк виділив дві первинні риси, що є в основі екстраверсії, – соціабельність й імпульсивність. Пізніше Г. Айзенк (1978) став розглядати імпульсивність як компонент психотизму, що серйозно підриває засновану на ній теорію кримінальності (Р. Блекборн, 2004). Факторна теорія Р. Кеттелла також не визначає таких комбінацій основних або похідних рис особистості, які були б детермінантами злочинності.

Біхевіористська модель С. Альбрехта, Дж. Вінця і Т. Уільямса («трикутник шахрайства») пояснює ситуацію скоєння злочину

фінансовими обставинами, значною вигодою, можливістю приховання злочину, проте не розкриває внутрішніх морально-психологічних детермінант шахрайства. Інші поширені на заході теорії злочинності – теорія соціального навчання (А. Бандура), теорія диференціальної асоціації (Е. Сазерленд), теорія контролю (А. Рейсс), теорія стійкості (Г. Йенсен), теорія інтеракції (Г. Беккер), теорія стигматизації (У. Лемерт) – не передбачають дослідження моральних детермінант шахрайства.

У когнітивних теоріях морально-правовий розвиток вважається результатом досягнення особою рівня формальних розумових операцій. Положення генетичної теорії Ж. Піаже, стадійної теорії Л. Колберга і теорії морально-правового розвитку Дж. Тапп, сформульовані в результаті аналізу усвідомлення індивідом особистої моральної відповідальності, моральних цінностей, соціальних уявлень про справедливість у законослухняних громадян і деліквентів, дозволили експериментально довести складний, нелінійний зв'язок між рівнем морально-правового розвитку особистості та її поведінкою (Arbuthnot, Gordon & Jurkovic, 1987; Thornton, 1987; Jaffee, Hyde, 2001). Проте не підтвердився зв'язок морального і когнітивного розвитку у шахраїв та інших ненасильницьких злочинців (Thornton, Reid, 1982). Не отримали свого підтвердження висновки Л. Колберга про незмінність стадій морально-правового розвитку (J.L.Tapp, 1987). Ставляться під сумнів твердження про статевий, віковий і етнокультурний універсальний зв'язок моральної свідомості й поведінки (Barnett, Quackenbush, Sinisi, 1995; Jaffee, Hyde, 2000). При цьому отримані переконливі дані про вплив соціального середовища (J.L.Tapp, F.J.Levine, 1977), гнучкість ціннісних орієнтацій (Blasi, 1980; Kurtines, 1984), егоїзму (Jaffee, Hyde, 2000), макіавеллізму (Christie R, Geis F.L., 1978), емпатії, емоційних переживань провини і сорому (Magsud, 1977; Skoe, Eisenberg, Cumberland, 2002) на поведінку особистості.

У вітчизняній психології розробляються власні теоретичні моделі моральності особистості, вивчаються окремі сторони аморально-кримінальної поведінки: ставлення до правди, обману і маніпуляції іншими людьми, особистісні детермінанти брехливості й макіавеллізму (О. К. Акименко, О. А. Бормотов, Є. Л. Доценко, В. В. Знаков, М. Ю. Коноваленко, Н. М. Романова).

Мета нашого дослідження – морально-психологічне вивчення особистості шахрая. Предмет дослідження – особистісні та групові морально-психологічні чинники, що впливають на розвиток і поширення шахрайства.

При психодіагностичному обстеженні застосовувалися тести: самоактуалізаційний тест (САТ) Л. Я. Гозмана, опитувач термінальних цінностей (ОТеЦ) І. Г. Сеніна, шкала макіавелізму (Мак-IV) В. В. Знакова, 16 PF Р.Кеттела, психосемантична методика діагностики прихованої мотивації (ПДСМ) І. Л. Соломіна, шкала соціальних ситуацій (SSS) М. Цукермана, тест Дж. П. Гілфорда, тест структури інтелекту (АІСТ) Р. Амтхауера, шкала емпатії В. В. Бойко. Відмінності між законослухняними громадянами і шахраями визначалися так: опитувач самоставлення В. В. Століна і С. Р. Пантилеева (ОСО); опитувач стильової саморегуляції поведінки В. І. Моросанової (ССПМ); опитувач локуса контролю Є. Г. Ксенофонтової (ЛКв); методика вивчення цінностей особистості Ш.Шварца; шкала егоїзму Д. Муздибаєва; методика вивчення особистісних чинників ухвалення рішень (ОФР-25) Т. В. Корнілової; шкала особистісних стратегій подолання життєвих труднощів (SACS) С. Хобфолла; опитувач відношення до праці, грошей, влади О. Ф. Потьомкіної.

Основну групу досліджуваних склали працівники торгівлі, робітники сфери торгівлі і послуг та особи, засуджені за шахрайство у сфері приватного підприємництва, автостраховання, комп'ютерних технологій, у банківській і кредитно-фінансовій сферах, за посягання на особисту власність громадян. До контрастної групи увійшли педагоги, медичні працівники, економісти, державні службовці, співробітники поліції, військові, приватні підприємці з високими показниками морально-правової надійності.

Основні результати дослідження:

Розвиток морально-психологічних детермінант шахрайства пов'язаний з рівнем буття людини і вибраним у перебігу самовизначення способом отримання матеріальних благ. Шахрайство є стійким, свідомим, внутрішньо організованим способом існування людини на нижчому, аморально-кримінальному рівні буття. Моральний рівень буття шахраїв складається з трьох стадій, взаємозв'язаних загальною морально-смісловією детерміацією: прагматичної (потенційні шахраї); корисливої (реальні шахраї); аморально-кримінальної (кваліфіковані шахраї). Шахрая визначаємо як людину, яка знаходиться на аморально-кримінальному рівні буття, що свідомо визначилася у способі свого існування і обману інших людей, обрала ненасильницькі засоби і маніпуляції ними у власних корисливих цілях.

Сучасні моральні цінності, що переважають у моральній свідомості молодіжних соціальних груп, суперечать традиційним моральним цінностям, заснованим на етичних системах світових

релігій. Хоча вони походять з етики протестантизму, сучасні моральні цінності позбавлені релігійної основи і є конгломератом моральних уявлень, невербалізованих сенсів, стереотипів, у яких домінують цінності індивідуалізму, прагматизму і особистого успіху, гуманізму, свободи, гедонізму, споживання і конкуренції.

Система зовнішніх детермінант шахрайства така: схвальне відношення значної частини населення до обману і шахрайства; переважання у свідомості молоді цінностей грошей, гедонізму, особистого успіху; зневажливе ставлення до чесної праці й до помірною споживання матеріальних благ; орієнтація більшості молодих людей на моральні норми індивідуалізму і прагматизму.

Розвиток внутрішніх морально-психологічних детермінант шахрайства визначається свідомим вибором цінностей індивідуалізму і прагматизму (гедонізму, незалежності, конкуренції, особистого успіху, влади), відмовою від традиційних моральних цінностей (чесності, працьовитості, справедливості, відповідальності). Внутрішніми морально-психологічними детермінантами шахрайства є заперечення суб'єктом своєї моральної відповідальності, імпульсивний і цинічний індивідуальний когнітивний стиль рішення моральних і правових проблем, маніпулятивний стиль міжособистісної взаємодії, авантюрний стиль моральної саморегуляції, корисливі й кримінальні значення та особистісні сенси моральних цінностей.

Морально-психологічні детермінанти шахрайства у свідомості злочинців функціонально об'єдналися у три чинники: схильність до маніпуляції іншими людьми для отримання особистої вигоди; цінності самозвеличення над людьми; егоїстичну відчуженість від інших людей і традиційних морально-правових норм. Вони структурно організовані й утворюють стійку систему, організуюча роль у якій належить цінностям гедонізму, влади, грошей, особистого успіху, конкуренції та незалежності від інших людей.

Подолання морально-психологічних детермінант шахрайства можливе при врахуванні психологічних закономірностей розвитку морально-правової надійності особистості та особливостей становлення особистості шахрая. Цінності індивідуалізму, прагматизму і гедонізму, що призводять до шахрайства, представлені у свідомості у формах переживань, неусвідомлених спонукань, образів, не виражених у вербальній формі. Морально-сміслові детермінанти шахрая ґрунтуються на моральних і логічних помилках.

Список використаних джерел:

1. Бартолл К. Психологія кримінального поведіння / К. Бартолл. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 352 с.

2. Блэкборн Р. Психология криминального поведения / Р. Блэкборн. – СПб. : Питер, 2004. – 496 с.
3. Бражникова А. Н. Психология нравственности профессионала / А. Н. Бражникова. – М. : Университетская книга, 2009. – 432 с.
4. Воробьёва А. Е. Личностные и групповые факторы нравственного самоопределения молодёжи: Дис. ... канд. психол. наук / А. Е. Воробьёва. – М. : Ин-т психологии РАН, 2010. – 214 с.
5. Стрижов Е. Ю. Нравственно-правовая надёжность личности: социально-психологические аспекты. Монография / Е. Ю. Стрижов. – Тамбов : Изд. дом «ТГУ им. Г.Р. Державина», 2009. – 528 с.

***БАНДИК І.І.**, студентка групи ПС-71м(з),
Вінницького інституту Університету «Україна»*

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ

Соціально – психологічний тренінг сьогодні є одним з найбільш дієвих, ефективних видів психопрофілактичної та психокорекційної роботи [1]. Тренінг знайшов своє широке застосування особливо у роботі з підлітками та юнаками. Даний метод дозволяє ефективно вирішувати завдання, пов'язані з розвитком навичок спілкування, керування власними емоційними станами, усвідомленням власних емоцій і розумінням їх вираження в оточуючих, самопізнання і самоприйняття [4].

Складовою суїцидальної поведінки є фрустраційні реакції: агресія, тривожність [7]. Підвищена фрустраційна реакція має негативні наслідки для взаємодії з оточенням. Тому актуальним стає усунення фрустраційних реакцій у поведінці підлітків та юнаків за допомогою психокорекційної роботи [6].

Оскільки, нам потрібно об'єднати корекцію кількох фрустраційних реакцій, ми, опрацювавши літературу, створили блок тренінгових занять [2], використовуючи вправи на зняття тривожності, агресивності, фрустрації різних авторів.

Мета статті розглянути ефективність програми психопрофілактики суїцидальної поведінки підлітків та юнаків.

Запропонована корекційна програма орієнтована не так на кінцевий результат, як на динаміку процесу саморозвитку. Вона має стати для учасників подією, яка дасть можливість змінити їхнє світосприйняття і розширити життєві можливості.

Мета програми: зниження рівня особистісної тривожності;